

SALAMON KONRÁD

Írók, forradalom, köztársaság

1918 novemberében véget ért a több mint négyéves öldöklés, s a vesztes országokban a keserű elégedetlenség forradalmakba csapott át. Az ugyancsak súlyos veszteségeket szenvedett európai győztesek pedig azal az – általuk később maximálisan teljesített – ígérettel csillapították le népeik elégedetlenségét, hogy a sok szenvedésért a vesztesek majd megfizetnek. Ennek következtében a háborút nem tárgyalásos, hanem bosszúálló békével zárták le.

Magyarországon 1918. október 31-én győzött az őszirózsás forradalom, miután – a király megbízásából – József főherceg Károlyi Mihályt, az addigi ellenzék vezetőjét nevezte ki miniszterelnökké. Károlyi tehát nem puccsal került hatalomra; a „Károlyi-puccs” fogalmának használata helytelen. (Ez az a pont, ahol a nemzeti szempontot egyoldalúan értelmezők körében – napjainkban is – véget ér az értelmes vita; ahol a tények nem számítanak. Mi azonban maradjunk a tényeknél.)

A korabeli magyar társadalom döntő többsége örömmel fogadta a forradalmi változást, amit a kor-szak írói így örökítettek meg:

Kosztolányi Dezső: „[Október 30-a] Szerda. Esik az eső – és forradalom van. Itt vagyok az erkély alatt, egy csöpp az óceánban, polgárok, katonák között és érzem, hogy egész életem, minden munkám, tudásom, szorgalmam és vigyázatosságom, mellyel harmincnégy évig megőriztem a szervezetemet, csak arra jó, hogy most vagyok, csak arra szolgál, hogy ebben a nagyszerű pillanatban egy csöpp legyek azon a hullámhegyen, mely az ég felé száguld. Ó, milyen felszabadulás, hogy végre egynek érezhetem magam a tömeggel. [...] Egy ezredes az erkélyről rekedten élteti a köztársaságot és a forradalmat. Ő is letépte a sapkarózsát, mely úgy sárgult a sapkán, mint fekély a homlokon.”

„[Október 31-e] Csütörtök. Népszónokokat hallgatók. Károlyi Mihály áll a hideg esőben. Minden szavát éljenriadalom kíséri. Mintha álomban beszélne, vagy önkívületben, olyan lázas és biztos. Az arca piros, a fülei égnek, a szeme komor. Én pedig nézem, hogy hull nemes fejére az október barátságatlan nyírka, és arra gondolok, ebben a világtörténelmi percben is, hogy óvni, védeni kellene a forradalom vezéreit. [...]

Tegnap éjjel a puskaropogásban sem éreztem ennyire a testünk gyarló voltát, akkor se féltettem őket annyira, mint ebben a sötét esőben.”¹

A forradalom győzelmének napját Krúdy Gyula így jellemezte a Déli Hírlap november 3-ai számában: „a »fegyverek és gépkocsik napján«... dobogó szívvel mentem végig a megdicsőült városon, amely szent és örült volt. Az újságok már leírták a fellobogózt katonai gépkocsikat, lépten-nyomon eldördülő fegyvereket, éneklő katonákat. Háború volt az atyja az októberi forradalomnak. Nem is lehetett megtartani másképpen a keresztelőt, mint fegyverdörgés közepette.”² Az október 31-ei Tisza-gyilkosságról pedig ezt írta: „Kémek, kortesek, atyafiak, cimborák, lesipuskások becstelen országa szállt sírba az utolsó Tiszával, bár ő maga olyan tiszta kezű ember volt, amilyen senki a hívei között.”³

Babits Mihály a Nyugat november elejei számában ezeket írta: „ha valaki azt mondta volna szerdán (30-án) este: »Csináljatok azon a helyen, ahol ez a mai, Ausztriába ékelt, feudális, félholt, militarista, Tisza István-féle Magyarország hever hagyományos királyhűségében, gyűlölv minden szomszédjától, holnap reggelre egy önálló, független, radikális magyar köztársaságot, mely minden militarizmust megtagad és minden nemzetnek barátja, és reggel aki kimegy az utcára, minden katona sipkáján a K betű helyén egy virágot lásson: és mindezt harcok és vérontás nélkül« – nem lett volna vállalkozó. A csoda azonban megtörtént, mert „emberi szempontból nézve a magyar forradalom valóságos csoda volt.”⁴

A tizenkilenc éves Kodolányi Jánost Püspökkládyban érte a forradalom híre: „Örömmámorban fürdik a falu [...], versengünk a most elkövetkező Magyarország szépségének, fényének, hatalmának leírásában. Örökre szóló, mérhetetlen testvériesülésnek vagyunk tanúi – mondom én –, a népek összeölelkeznek, kibékülnek, s megfogadják, hogy nem fognak többé fegyvert egymás ellen.” November elején, hazautazása közben azt tapasztalta, hogy mindenütt ismeretlen emberek ráznak kezét, és gratulálnak egymásnak. A vonaton útitársai, vidéki úriemberek „lelkes

1 K. D. (KOSZTOLÁNYI DEZSŐ): *Forradalmi napló*, Pesti Napló, 1918. november 3., 7.

2 KRÚDY Gyula: *A forradalom szigetén*, újraközölve: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1968/4., 57–58., ebből az idézett rész: 57.

3 KRÚDY Gyula: *Az utolsó Tisza*, Magyarország, 1918. november 3., 9.

4 BABITS Mihály: *Az első pillanatban*, Nyugat, 1918. november 1–16., 616.

társalgásba kezdenek, mintha gyermekkoruk óta ismernék egymást”. Egyikük dicséri a szocialistákat, az új vezetőket, majd kijelenti: „Új világ hajnalán vagyunk, uraim, méltóztassék visszaemlékezni arra, amit mondok: történelmi időket élünk...” Majd arról beszélnek, hogy „köztársaság leszünk, hiszen a magyar mindig köztársasági érzelmű volt. A királyság elavult, középkori intézmény. [...] A néptömegeket be kell engedni az alkotmány sáncaiba. Meg kell szüntetni a nagybirtokot...” Hazaérkezve meglepi, hogy édesapja „szokatlanul lelkes és bizakodó”. Kísértetiesen ismétli azokat a szavakat, amiket a vonaton utazók mondtak. „Lelkesedik Károlyi Mihályért, a köztársaságért, a demokráciáért... Apámat ritkán láttuk még lelkesedni. Nem tudok hova lenni a bámulattól.”⁵

Felvetődik a kérdés: megalapozott volt-e az idézett írók elismerése, lelkesedése? Napjainkban ugyanis a nemzeti szempontot egyoldalúan érvényesítők körében általában elmarasztaló, sőt gyalázkodó vélemények fogalmazódnak meg az öszirózsás forradalomról és az első köztársaságról. Az egyik legmakacsabb vád, hogy félretette, eltitkolta a számunkra kedvezőbb padovai fegyverszüneti szerződést, amely a magyar határokat tekintette demarkációs vonalnak, és aláírta az ország feldarabolását megkezdő belgrádi katonai megállapodást. Röviden a tények: a győztes hatalmak úgy döntöttek, hogy korábbi határozatukkal ellentétben nem lesz külön balkáni fegyverszünet, hanem az olasz fronton aláírtat tekintik az egész Monarchiára érvényesnek. Az előkészületek során viszont csak az olasz–osztrák demarkációs vonalat jelölték ki, ezért Weber tábornok, a Monarchia fegyverszüneti küldöttségének vezetője megkérdezte, hogy ettől keletre hol fog húzódni a demarkációs vonal. Erre Badoglio tábornok, a győztesek küldöttségének helyettes vezetője szóban azt válaszolta, hogy a montenegrói és szerb hadszíntéren, valamint Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben az akkori birodalmi határ képezi a demarkációs vonalat. Ez tehát egy szóbeli kiegészítés volt, amit Weber jelentett Bécsbe. A Magyar Királyság határaitól viszont még ebben a szóbeli kiegészítésben sem esett szó.

A Bécs által aláírt és november 4-én hatályba lépett padovai szerződést e napon a Károlyi-kormány is megvitatta, de közben híreket kapott arról, hogy

a szerbek megkezdték az átkelést a Száván, azaz a magyar határon. Ezért úgy döntöttek, tárgyalni kell a balkáni front erre hajlandó főparancsnokával, akit erről táviratban értesítettek. Ebben leírták, hogy Magyarország a fegyverszünetet Padovában megkötötte, és a fegyvert letette. Sőt: Weber tábornok táviratára hivatkozva hozzátették, hogy annak értelmében a magyar határ a demarkációs vonal. Tehát a padovai szerződésbe legelőször a Károlyi-kormány próbálta „belemagyarázni”, hogy a magyar határ a demarkációs vonal.

A padovai szerződés 2. pontja előírta az osztrák–magyar hadsereg teljes leszerelését, 4. pontja pedig arról rendelkezett, hogy a győztes hatalmak hadseregei Ausztria–Magyarország területén megszállhatnak minden stratégiai pontot, amelyet szükségesnek tartanak. A Károlyi-kormánynak tehát nem volt más választása, mint a hadsereg leszerelése. Ellenszegülés esetén azt kockáztatta, hogy a 350 ezer fős, jól felszerelt balkáni antant haderő – a bosszúszomjas szerb alakulatokkal – fegyverrel szerez érvényt a szerződésnek.

November 5-én – a padovai szerződés ellenére – a szerb csapatok parancsot kaptak, hogy a románokat megelőzve foglalják el Temesvárt, nyomuljanak fel a Marosig, s vegyék birtokukba a Szabadkától és Bajától délre eső területeket.

A Károlyi vezette magyar küldöttség november 7-én tárgyalta Franchet d'Esperey főparancsnokkal Belgrádban, és elérte, hogy Magyarország rendfenntartó alakulatként fegyverben tarthat 8 hadosztályt. Sőt – papíron – arról is megegyeztek, hogy a megszállt területeken a magyar közigazgatás a békeszerződés megkötéséig a helyén maradhat. Csakhogy ezt a szerbek semmibe vették. November 11-én megjelent Bartha Albert hadügyminiszter rendelete a hadsereg, a nemzetőrség és a polgárőrség megszervezéséről. Eszerint nem szerelik le a legfiatalabb öt korosztályt, amelynek tagjaiból meg lehetett volna szervezni az engedélyezett nyolc hadosztályt. A fiatalok azonban nem akartak katonák lenni, a szélsőbaloldali Katonatanács pedig – mint a kormány ellenfele – mindent elkövetett, hogy a megszervezett alakulatokat felbomlassza.

A belgrádi egyezmény miatt felháborodott csehek – mivel az Magyarország északi határait érintetlenül hagyta – november 8-án betörték a Felvidékre. Erre Károlyi és Bartha november 11-én kiáltványban adta tudtul mindenki számára, hogy az ország határait fegyveres erővel megvédi.

5 KODOLÁNYI János: *Sülyyedő világ*, Magvető, Budapest, 1965, 385–393.

Nézzük a köztársaság kikiáltásának kérdését! A német és az osztrák köztársaságok kikiáltása után (november 9., illetve november 12.) nem lehetett tovább várni az első magyar köztársaság kikiáltásával. A Nemzeti Tanácsot kiegészítették a politikai pártok, az érdekképviseleti szervezetek, az egyházak és a vidéki nemzeti tanácsok képviselőivel, s az így létrehozott – több mint ötszáz főből álló – Nagy Nemzeti Tanácsot az országgyűlést helyettesítő ideiglenes nemzetgyűléssé nyilvánították, amely a magyar társadalom minden rétegét képviselte. A jogfolytonosságot az jelentette, hogy a házelnökök november 16-án délelőttre összehívták az 1910-ben megválasztott országgyűlés két házának ülését; a képviselőház feloszlatta önmagát, a főrendiház pedig berekesztette tevékenységét. Ezt követően az országgyűlés több tagja, élükön a két házelnökkel (Wlassics Gyula báró és Szász Károly) átmentek a kupolacsarnokba, a Nagy Nemzeti Tanács 11 órakor kezdődő ülésére, ahol ki-mondták, hogy „Magyarország minden más országtól független népköztársaság”.⁶

Az első köztársaságot részint lelkesedésből, részint azért, hogy megkülönböztessék a szélsőbaloldal által hirdetett szocialista köztársaságtól, népköztársaságnak nevezték. Ebbe kapaszkodnak bele a mai lejáratók, és első népköztársaságról beszélnek, hogy ideológiai értelemben összemoszák a Rákosi-féle „második” népköztársasággal, amelyet a kommunista diktatúra álcázására neveztek el így. Az 1918-as népköztársaság viszont mindenben megfelelt a demokratikus eszményeknek.

Károlyi Mihály, akit saját kérésére nem választottak köztársasági elnökké, a határozathozatal utáni beszédében mindvégig a „Tisztelt Nemzetgyűlés” megszólítást használta, s évszázados érvénnyel határozta meg, hogy „az ifjú magyar köztársaság programja [...] egyben nemzeti, egyben demokratikus és szociális tartalmú”.⁷

Babits Mihály november 16-án sokak véleményét fogalmazta meg közre nem adott írásában: „Bécs és Ausztria köztársaságot akar. A Habsburgoknak ott nincs már talajuk. Azok az államok, amikre a monarchia szakadt, egymásután választják a köztársasági formát. A Habsburgoknak kicsúszott lábuk alól az ő

birodalom. Egy szilárd pont van még. Egy végső menhely, egy jó bolond ország: Magyarország!

Idejönnek hozzánk minden pereputtyaikkal, főhercegeikkel, udvartartásukkal: és mi hűségesen a keblünkre öleljük azokat, akiket a nép jogos fölháborodása máshonnan elsöpör.”⁸

Krúdy Gyula szerint: „Egy új világ küszöbén állunk. A jövőnek csak a viharfellegei látszanak a horizonton. Tompán dörög és mélyen hasadozik az ország határain, délen, északon, keleten. Ma jön a világra az a megváltó újszülött, aki olajággal a kezében megvédelmez a rőt dúvadtól, keserű ellenségtől. A farkasokból emberek lesznek. Az új világ Igéje megszelídíti a setét indulatokat.”⁹

Juhász Gyula szerint a királyság melletti kitartás mesterséges voltát mi sem bizonyítja jobban, „mint az az egyhangú és elementáris erejű népszavazás, amellyel a magyarság a köztársaság államformáját követelte. A lakájok és udvaroncok nedvesre sírhatják a kendőjüket az új világ viharának első fuvallatától összeomlott trón fölött, a józan és okos magyar nép minden zászlóját büszke örömmel tűzi ki a ma született Magyar Köztársaság üdvözlésére és egész lelkéből kívánja, hogy az szabad, munkás, virágzó és örökkévaló legyen.”¹⁰

Az őszirózsás forradalomról és az első köztársaságról meg szokták fogalmazni azt a vádat is, hogy nem alkotott semmi maradandót. Valóban kevés eredménye maradt, de ez annak a szűklátókörű ellenforradalomnak a következménye, amely a Károlyi-kormányzat minden intézkedését megsemmisítette, így a szabadságjogok biztosításáról és a demokratikus választójogról alkotott törvényeket, sőt még a március 15. nemzeti ünneppé nyilvánításáról rendelkezőt is. Erre a sorsra jutott az alig több mint három hónap alatt kidolgozott alapos földreformtörvény is, amelyet Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond is pozitívan értékelt, s amelynek hatása az 1848-as jobbagyfelszabadításhoz lett volna mérhető.

Az 1919-es ellenforradalom és az 1849-es Habsburg ellenforradalom többek között abban különbö-

6 Lásd: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999, I*, szerk. ROMSICS Ignác, Osiris, Budapest, 2000, 69.

7 KÁROLYI Mihály: *Beszéd a köztársaság kikiáltásakor* = K. M.: *Az új Magyarországról. Válogatott írások és beszédek*, Magvető, Budapest, 1968, 257.

8 Lásd: *„Mindenki újakra készül...” II*, szerk. JÓZSEF Farkas, Akadémiai, Budapest, 1962, 718.; SIPOS Lajos: *Babits Mihály és a forradalmak kora*, Akadémiai, Budapest, 1976, 27–28.

9 KRÚDY Gyula: *Magyar köztársaság*, Magyarország, 1918. november 17., 11.

10 JUHÁSZ Gyula: *Magyar köztársaság* = J. Gy. *Összes Művei 6. Prózaíráskor 1918–1922*, szerk. PÉTER László, Akadémiai, Budapest, 1969, 102–103. (A cikk először a Délmagyarország című lap 1918. november 16-i számában jelent meg.)

zött, hogy az utóbbi nem semmisítette meg, „csak” megnyírálta a forradalmi időszakban elfogadott törvények némelyikét. Egy konkrét példa: 1849 után a felszabadított jobbágyok egyharmadnyival kevesebb földet kaptak, mint amennyit a Batthyány-kormány szándékozott paraszti tulajdonba adni. Az így keletkezett földéhséget szüntette volna meg az 1919 februárjára megalkotott Buza Barna-féle törvény, amely az 500 holdon felüli nagybirtokokból 10–15 holdas parasztgazdaságokat akart kialakítani, amelyek szövetkezetekbe szerveződve biztosították volna a termelékenység fokozását, illetve a falvak népességmegtartó erejének növelését, a mezőgazdasági népesség polgárosodását.

Itt ki kell térni arra a megcsontosodott rágalomra, hogy Károlyi az eladósodott birtokait akarta a falusi szegénységnek adni. A tények: Károlyi 1914-ben, nőülésekor – adósságai rendezésére – eladta szabad rendelkezésű birtokait, s csak a 36 000 holdas hitbizománya maradt meg, benne a parádi vízzel és üveggyárral. A hitbizományt pedig nem lehetett sem eladni, sem feldarabolni, sem eladósítani. Ezt kezdte osztrák Kápolnán 1919. február 23-án.

Végül szólni kell a trianoni szerződéssel kapcsolatos felelősség kérdéséről is. A párizsi békekonferencián 1919. március 18-ára az illetékes szakbizottságok kijelölték Magyarország új határait. Pár nappal később, március 21-én a magyarországi kommunisták államcsínnel megszerezték a hatalmat. Ez esetben a közvélekedés szintén nem akarja tudomásul venni a történettudomány által bizonyított tényeket, hogy Károlyi nem mondott le, és nem adta át a hatalmat. A nevében, de tudta nélkül kiadott és sokat idézett „lemondó nyilatkozat” hamisítvány.

A békekonferencián eközben – március 26-án – határozatot hoztak az osztrák és a magyar kormány elismeréséről, április 30-án pedig döntöttek arról, hogy a két országot hívják meg Párizsba. A március

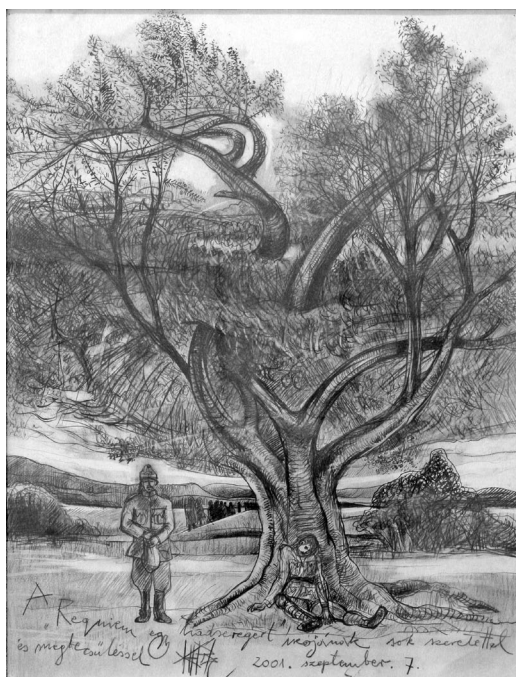
21-én hatalomra jutott magyarországi kommunista rendszer azonban a győztesek számára elfogadhatatlan volt, ezért Párizs elkezdte biztatni az addig féken tartott románokat, hogy döntsék meg a budapesti kommunista hatalmat. A románok el is indultak, de a Tiszánál megálltak, így a budapesti kommunista kormányzat várható bukása elmaradt, Magyarország meghívását pedig elsüllyesztették. Elképzelhető, hogy a románok azért nem vonultak be május elején Budapestre, hogy a magyarokat távol tartsák Párizstól, nehogy leleplezzék a román állam képviselőinek az etnikai viszonyokkal kapcsolatos, valótlan állításait.

Az osztrákok június elején megjelenhettek a békekonferencián, és megtehették utólagos észrevételei-

ket, aminek következtében számukra kedvező módosításokat értek el, visszaszerezve egyes, korábban a délszláv államnak ítélt területeket, a Magyarországról fenyegető bolsevista veszélyre hivatkozva pedig megkapták az addig vitatott hovatartozású nyugat-magyarországi területsávot. Az Apponyi Albert vezette magyar küldöttség viszont csak 1920. január 16-án ismertethette meg az érveit Párizsban, aminek hatására a brit és az olasz miniszterelnök a magyar határok újratárgyalását javasolta, de ekkor már késő volt, mert a németek és az osztrákok

meghallgatása után a kijelölt határokat véglegesítették, és 1919. június 11-én kihirdették.

Ha tehát a meg nem döntött magyar köztársaság küldöttsége 1919 júniusában bemutathatta volna a békekonferencián azt a már 1919 februárjára elkészített bizonyító anyagot, köztük a vörös térképet, amivel Apponyi 1920 januárjában ilyen hatást keltett, minden valószínűség szerint módosíthatott volna az előzetes határokon. A trianoni békeszerződés páratlan súlyosságért tehát a felelősség – a győztes hatalmak és kis szövetségeseik mohósága mellett – mindenképp azokat a hazai szélsőbaloldali erőket terheli, akik miatt Magyarország nem jelenhetett meg idejében a békekonferencián – azaz a kommunistákat és szövetségeseiket.

Requiem (grafit)